

toimijat välttyivät samanlaiselta kohtalolta. Muistelmien mukaan Hrennikov pelasti myös pari säveltäjää NKVD:n käsistä.

Vano Muradelin oopperasta *Suuri ystävyys (Velikaja družba)* helmikuussa 1948 julkaistussa päätöslauselmassa formalisteiksi leimatut Neuvostoliiton huipusäveltäjät Dmitri Dmitrievitš Šostakovitš, Sergei Sergejevitš Prokofjev, Aram Iljitš Hatšaturjan, Vissarion Jakovlevitš Šebalin, Gavriil Nikolajevitš Popov ja Nikolai Jakovlevitš Mjaskovski välttyivät tuomioilta. Vaikka säveltäjien elinolot heikentyivät suuresti formalistileiman vuoksi koska heidän sävellyksiään kiellettiin esittämästä ja koska he menettivät hetkeksi säveltäjäliiton sävellyskomission suomen merkittävän rahallisen tuen, heitä alettiin palkita Stalinin palkinnoilla jo vuoden kuluttua päätöslauselmasta. Hrennikov oli vaikuttamassa tähän, koska hänet oli 1948 nimitetty myös Stalinin palkintojen komitean musiikkisektion puheenjohtajaksi pääsihteerin virkansa lisäksi. Tätä seikkaa hän myös korostaa muistelmissaan.

Hrennikovin suojeleuvaisto omiaan kohtaan näkyy myös siinä, että hän lähetti 1920-luvun puolivälistä lähtien pitkän uran musiikkihallinnossa tehneen Viktor Arkadevitš Belyin professoriksi Valkovenäjälle pois vuoden 1948 päätöslauselmaa seuranneista myrskyistä. Belyi, joka oli Hrennikovin muistelmien mukaan hänen pääneuvonantajansa ja auttoi Hrennikovia kaikkien yhteiskunnallisten puheiden kirjoittamisessa, toimi Valkovenäjällä professorina 1949–1952.

Toisaalta Hrennikovin ensimmäisessä Neuvostoliiton säveltäjäliiton kongressissa huhtikuussa 1948 esittämä lausunto välttämättömyydestä kohottaa kuria, erityisesti Moskovan liitossa, on ristiriidassa kaiken edellä esitetyn kanssa. Hrennikovin ehdotuk-

sen mukaan liiton kokouksista poisjääneitä olisi voitu rankaista erottamalla heidät liitosta ja sen jäsenten taloudellisista eduista ylläpitävän Neuvostoliiton musiikkirahaston jäsenyydestä jopa puoleksi vuodeksi. Hrennikovin vastustajat myös väittävät, että hän olisi voinut pelastaa ja auttaa paljon useampia säveltäjiä kuin itse asiassa auttoi.

Edes Hrennikov ei säästynyt vuoden 1948 antiformalismikampanjan ja sitä seuranneen antikosmopolitismikampanjan aikana henkisiltä kärsimyksiltä. Hänen muistelmiensa mukaan Stalinin päätös valita hänet pääsihteeriksi oli kova kolaus hänelle. Sama väite toistuu päättäväisesti dokumentissakin. Hrennikov kertoo, että hänelle olisi riittänyt hänen musiikkinsa ja suuri rakkautensa, vaimonsa Klara. Heidän välitönsä rakkautta ja yhteiselämää kestitkin 67 vuotta.

Erityisen kovia Hrennikov koki vuoden 1950 alussa, jolloin joukko säveltäjiä piirsi hänestä nimettömiä karikatyyrejä, joissa hänet esitettiin usein hirsipuussa, sähkötuolissa tai hautausmaalla. Dokumentissakin hän kertoo, ettei kestänyt häneen kohdistettua paheksuntaa ja uhmaa, vaan sai ankan hermorumahduksen ja joutui sen vuoksi jopa parantolaan. Hrennikov toteaa, että ellei Klara ei olisi auttanut häntä pakenemaan parantolasta, hän olisi varmaan kuollut. Hrennikov muistelee, että Belyi, hänen läheisin työtoverinsa tuki häntä erityisesti vuonna 1950. Syvemmälle

Hrennikovin uran käsittelyssä ei dokumentissa mennä, mutta juuri näitä tapahtumia muistelemalla vastataan Venäjällä ja lännessä hänen toimintaansa osoitettuun kritiikkiin.

Hrennikovin lausuntojen ja muistelmien välistä ristiriitaa voidaan ehkä parhaiten ymmärtää historian tutkimuksessa kehitetyn neuvostosubjektivismin avulla. Se on tällä hetkellä ehkä kiinnostavinta tulkintaa neuvostoyhteiskuntaan ja sen poliittisen järjestelmän toimivuuteen kohdistettavasta revisionistisesta tutkimuksesta, jossa yksilön toimintaa totalitaarisessa järjestelmässä pyritään ymmärtämään. Neuvostosubjektivismissa selitetään sitä, miten totalitaarinen ideologia ja valtiójärjestelmä vaikuttivat yksilöiden elämään ja miten he sopeutuivat elämään ja työskentelemään tämän järjestelmän jäsenenä. Hrennikov suhtautuu nykyään jo uhmakkaan kielteisesti hänen Neuvostoliiton säveltäjäliiton ja erityisesti vuoden 1948 aikaista toimintaansa mustamaalaaviin näkökantoihin. Hänen viisikymmentä vuotta aikaisemmat neuvostoyhteiskunnan ideologiaa tukevat ja sen muokkaamat lausunnot ovat sisäistyneet hyvin jopa hänen nykyisenkin ajattelun osaksi. Hänen lausunnoistaan ei aina saa selvyyttä siitä, uskoko hän niihin vilpittömästi, vai onko hän omaksunut ne osaksi neuvostoideologian ja poliittisten käytäntöjen muovaamaa identiteettiään ja puhetapaansa.

Meri Herrala

Kuusinen ja ideologian rajat

Jukka Renkama: Ideology and Challenges of Political Liberalisation in the USSR, 1957–1961. Otto Kuusinen's "Reform Platform", the State Concept, and the Path to the 3rd CPSU Programme. Bibliotheca Historica 99. Helsinki: SKS, 2006.

Jukka Renkaman väitöskirja käsittelee aihepiiriä, joka on koko 1900-luvun historian kannalta keskeinen: 1950-luvun lopulla arvioitiin NKP:n piirissä uudelleen käsitykset siitä, mitä olivat sosialismi ja kommunismi ja millainen olisi lähivuosikymmenien histori-

allinen kehitys Neuvostoliitossa ja koko maailmassa. Vaakalaudalla olivat siis todella suuren luokan kysymykset. Esimerkiksi NKP:n 3. puolueohjelma ei ollut mikään normaali puolueohjelma sanan tavanomaisessa merkityksessä, vaan erittäin radikaaleja lupauksia sisältävä sitoumus, joka asetti koko niin sanotun reaaliosialismin arvovallan vaakalaudalle.

Tekijän mukaan kirjassa on kysymys aatteiden tutkimuksesta, jossa Kuusisen poliittinen ajattelu vuosina 1957–61 on tarkastelun keskipisteessä. Kuusisen ideat, niiden intellektuaalinen konteksti ja niiden vastaanotto NKP:n sisällä valaisevat tekijän arvion mukaan poliittisen liberalisoinnin pyrkimyksiä ja niiden rajoja Hruštšovin aikana ja ideologian merkitystä tässä prosessissa. Asetettuja kysymyksiä on syytä pitää legitimeinä ja kiinnostavina.

Tekijän käyttämistä lähteistä tärkeimmät ovat Kuusisen arkistosta löytyneet Kuusisen yksityiset muistiot Hruštšoville sekä Moskovan ns. vanhasta puoluearkistosta löytyneet NKP:n 3. puolueohjelman valmisteluasiakirjat, joihin kuuluu sekä luonnoksia eri vaiheista että asiaa valmistelleen komission pöytäkirjoja sekä komissiolle tulleita muistioita. Painettuja lähteitä ovat muun muassa keskuskomitean täysistuntojen pöytäkirjat, puoluekokousmateriaalit ja puoluejohtajien puheet sekä eräät poliittiset kirjaset ja artikkelit ja muistelmat. Tekijä on myös haastatellut Georgi Arbatovia, joka oli Kuusisen oppilaita ja osallistui väitöskirjassa käsiteltäviin prosesseihin. Lähteitä on kaiken kaikkiaan sangan runsaasti ja jopa varsin kattavasti sikäli kuin asia koskee nimenomaan Kuusisen ajattelua ja sen tutkimista. Mikäli sen sijaan haluttaisiin tutkia nimenomaan ja ensi sijassa Neuvostoliiton ideologista kehitystä ja päätöksentekoa tuona aikana – mihin tekijä ei ilmoita pyrkivänsä – olisi puutteita toki

paljonkin. Esimerkiksi puolueen pääsihteerin arkistoa ei ole käytetty. Myös tutkimuskirjallisuutta on käytetty verrattain niukasti. Renkaman käyttämä collingwoodilainen pyrkimys menneisyyden rekonstruointiin on tämän aineiston kohdalla mielestäni ilman muuta kannatettava lähestymistapa, vaikka ei olekaan mahdollista saada selville, missä määrin dokumentit kuvastavat henkilöiden ”todellista” ajattelua tai mentaliteettia ja missä määrin kyseessä on laskelmointi. Tekijä huomioi sen seikan, että dokumentit omilla yhteyksissään toimivat eri tasoilla ja hän erottaa niitä viisi, mukaan lukien ideoiden ”myymisen” ja niiden ”salatut agendat”. Tekijän mukaan yhtenä Kuusisen asettamana peruskysymyksenä on huomiotava pyrkimys estää massaterorin uusiutuminen ja pyrkimys demokratisointiin, mikä ei tässä tapauksessa suinkaan tarkoittanut kapitalismin palauttamista.

Valtiokäsitteen merkityksen Hruštšovin Neuvostoliitossa tekijä jakaa viiteen osaan, joista viides tarkoittaa konkreettisen toiminnan tasoa. Hänen näkemyksensä mukaan siis myös käytännön kannalta teoriolla oli tärkeä merkitys. Kirjassa selostetut tapahtumakulut tukevat tätä näkemystä. Koska Kuusisen ja Hruštšovin henkilökohtaisilla suhteilla on dokumenttien tulokinnan kannalta tärkeä merkitys, pyrkii tekijä arvioimaan myös niitä ja päätyy tulokseen, että nämä henkilöinä olivat monessa suhteessa toistensa vastakohtia eivätkä heidän suhteensa vuoden 1961 tienoilla olleet parhaat mahdolliset. Kuusinen ilmeisesti joutui ”myymään” ajatuksensa Hruštšoville, paitsi suoraa suhdetta pääsihteerin, hänen asemansa oli myös yleisessä poliittisessä kentässä heikko. Tekijä on myös päätenyt siihen näkemukseen, ettei Hruštšov pohjimmiltaan ollut erityisen vakaumuksellinen refor-

mipoliitikko, vaan ennen kaikkea taktikko, jonka oli toimittava melko hankalassa ympäristössä.

Tekijä on pohdiskellut ideologian merkitystä neuvostosteesmissä yleensä ja päätenyt siihen, ettei ideologian funktiona ollut pelkästään vallanpitäjien aseman legitimointi, kuten ns. totalitaarinen koulukunta olettaa. Tämäkin pitää paikkansa, mutta se ei ollut koko tarina: ideologialla ja politiikalla oli tietty vastaavuus.

Hruštšovilla oli tekijän mukaan sekä paineita uudistaa puolueohjelma ja ideologiaa yli-päättään että myös rohkaisevia tekijöitä, jotka myötävaikuttivat asiaan. Sosialistisen leirin sisällä oli sekä liberaaleja uudistusvirtauksia Unkarissa ja Jugoslaviassa että kovaluontoisia suuntauksia Kiinassa ja Albaniassa. Rohkaisevasti vaikuttivat tiedot Neuvostoliiton talouden lupaavista näkymistä.

Renkama toteaa, että puolueohjelman uudistamisella oli merkittävä kotimainen ulottuvuus. Ohjelma lupasi lyhempää työpäivää, raskaan ruumiillisen työn häviämistä ja kaikenpuolista hyvinvointia, pluralismista se ei sen sijaan puhunut mitään.

Merkittävää sen sijaan oli, että kommunistisen puolueen kerrottiin tulleen ”koko kansan puolueeksi”. Siitä huolimatta se säilyi yhä etujoukkona, kooten piiriinsä työtätekevien tietoisimmat edustajat. Myös valtion kerrottiin muuttuneen proletariaatin diktatuurista ”koko kansan valtioksi”. Valtion selitettiin olevan toisaalta vahvistumassa taloudellisen mahtinsa ja kansan moraalios-poliittisen yhtenäisyyden ansiosta, toisaalta kuolemassa pois itsehallinnon kehittyessä. Valtion täydellinen poiskuoleminen siirtyi kuitenkin kommunismin korkeampaan vaiheeseen, jolloin kapitalismi olisi jo lopullisesti hävitetty.

Tekijä on huomionut laajasti myös ulkopoliittisen ulottuvuuden, joka ideologian kannalta

olikin käsiteltävänä aikana mitä keskeisin. Ulkomaiset ”revisio-
nistiset” virtaukset myös muis-
tuttivat jossakin määrin Kuusisen
ohjelmaa. Kiina puolestaan lähti
sosialismin kehittämisessä omalle
tielleen, pyrkien kohentamaan
talouttaan niin sanotulla ”suu-
rella hyppäyksellä” ja vaatien
irtisanoutumista rauhanomaisen
rinnakkaiselon periaatteesta.
Neuvostoliitto vastasi ”dogma-
tismien” vastaisella kampanjalla.
Kiinalaiset vastustivat myös
destalinisointia ja edustivat siten
NKP:n konservatiivien kanssa
samansuuntaisia näkemyksiä.
Kuusinen osallistui aktiivisesti
”poikkeaman” vastaiseen kam-
panjaan.

NKP:n vuonna 1961 hyväk-
sytty puolueohjelma laadittiin
Boris Ponomarjovin johdolla toi-
mivassa komiteassa. Kuusinen oli
sen alkuperäinen puheenjohtaja,
mutta joutui jättämään paikkansa
miltei välittömästi. Syytä Kuusisen
syrjäyttämiseen voidaan
vain arvailla. Tekijän mukaan hän
ilmeisesti oli liian leimautunut
oman linjansa edustaja voidak-
seen toimia eri tahoja edustavan
komitean puheenjohtajana. Tekijä
on analysoinut perinpohjaisesti
puolueohjelman valmistumiseen
liittyviä dokumentteja ja esimer-
kiksi vertaillut lopullista versiota
vuoden 1958 luonnokseen. Vertai-
lu osoittaa, että komitea oli aluksi
haluton esittämään aikatauluja ja
määrällisiä osoittimia, jotka tuli-
vat kuvaan myöhemmin. Luon-
noksessa esitettiin myös usean
ehdokkaan vaaleja. Hruštšovin
väliintulon ansiosta ohjelman
sävy muuttui ja ”innostavat”
määräajat ja kasvuluvut tulivat
kuvaan mukaan. Asiaan vaikutti
sekkin, että myös keskuskomitea
päätti kommunistisen yhteiskun-
nan tulevan pääpiirteissään ra-
kennetuksi 15–20 vuoden aikana.
Hruštšovin vaikutusta olivat myös
ajatukset nopeasta virkakierrosta
myös puolueen piirissä.

”Koko kansan valtion” -käsite

tuli puolueohjelmaan vuonna
1961 ja säilyi myös vuoden 1986
uudistetussa laitoksessa. Käsite
joutui kuitenkin tällä välin sivu-
raiteelle Hruštšovin syrjäytyttyä.
Käsitettä pyrkivät nostamaan
esille sellaiset ”vihaiset nuoret
miehet” kuin Kuusisen oppilas
Burlatski, mutta huonolla menes-
tyksellä. Hruštšovin jälkeen NKP
palasi kohti stalinismia, ja johta-
jan rehabilitointi oli lähellä tapah-
tumistaan vuonna 1969. Tekijän
arvion mukaan ”kuusislaiset”
ajatukset tulivat uudelleen käyt-
töön perestroikan vuosina. Tekijä
kuitenkin arvelee, ettei Kuusinen
olisi kannattanut yhtä jyrkkiä
reformoja. Tekijän kokonaisarvi-
on mukaan Kuusisen ”ohjelma”
oli pikemminkin rohkea kuin
uutta luova. Konservatiiveilla oli
puolueessa paljon vaikutusvaltaa
ja uudistusohjelman esittäminen
vaati Kuusiselta rohkeutta.

Loppuluvussa tekijä arvi-
oi Kuusisen roolia ja perintöä.
Hän katsoo Kuusisen tuon ajan
Neuvostoliitossa olleen omaa
luokkaansa marxilaisuuden tun-
tijana. Toisaalta Kuusisen pyr-
kimystä perustella reformoja
Leninin ajatuksilla tekijä pitää
vähemmän vakuuttavana ja leimaa
hänet tässä suhteessa ”leikkaus-
ja liimaus” metodin käyttäjäksi.
Ajattelijana Kuusinen ei ollut
erityisen omintakeinen. ”Tek-
nikkona” tekijä pitää Kuusista
varsin taitavana: hän vältti liian
perusteellisia uudistuksia ja pyrki
kytkemään oman ohjelmansa pää-

sihteerin intresseihin. Kuusinen
myös ymmärsi ulkopoliittisen
ulottuvuuden merkityksen ja
pyrki välttämään riskejä tälläkin
taholla. ”Järjestelijänä” kirjoittaja
katsoo Kuusisella olleen vähiten
menestystä.

Sikäli kuin asia koskee mar-
xismi-leninismien roolia Neu-
vostoliiton politiikassa, voidaan
tekijän mukaan havaita, että se
oli kaikkea muuta kuin triviaali.
Ideologiaa voitiin käyttää ja käy-
tettiin muutoksen välineenä, ei
pelkkänä lyömäaseena. Virallinen
ideologia oli myös aina kiivaan
kulissientakaisten taistelujen
tulos.

Henkilönä Kuusinen oli epä-
ilemättä ennen kaikkea pragma-
attikko, mutta Stalinin jälkeinen
kausi todisti, ettei hän ollut poh-
jimmiltaan pelkkä lakeija. Uu-
distuspoliitikoksi ryhtyminen oli
riskaaabeli valinta, jonka helppoa
elämää tavoitteleva olisi voinut
jättää tekemättä. Tekijän arvion
mukaan Kuusinen myös jätti
poliittisen perinnön, jolla oli Neu-
vostoliiton myöhemmän historian
kannalta merkitystä.

Renkaman kirja on huolelli-
sesti kirjoitettu ja tekijä perustelee
teesinsä vakuuttavasti. Se ei aseta
itselleen kovin korkeita tavoitteita,
mutta kuuluu silti aikakauden
tutkijan pakolliseen lukemistoon.
Vaikka kieli on sinänsä hyvää, ei
lukijan osaa voi kirjan rakenteen
takia pitää erityisen kadehdit-
tavana.

Timo Vihavainen

Venäjä matkalla tietoyhteiskuntaan

**Ilmari Susiluoto: Suuruuden
laskuoppi. Venäläisen tietoyh-
teiskunnan synty ja kehitys.
Helsinki: WSOY, 2006.**

Ilmari Susiluoto on seurannut
pitkään entisen Neuvostoliiton
ja nykyisen Venäjän poliittista,
taloudellista ja yhteiskunnallista
kehitystä. Hän on myös julkais-

sut aktiivisesti kirjoja Venäjän
muutoksista. Tuoreimmassa tut-
kimuksessaan Susiluoto pureutuu
venäläisen tietoyhteiskunnan
kehitykseen.

Yhteiskuntatieteilijät ovat
keskustelleet tietoyhteiskunnasta
– alkujaan informaatioyhteis-
kunnasta – varsin vilkkaasti jo
runsaan 30 vuoden ajan. Keskus-